

KUSTBON

Nr 1. Årgång 23

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

Mars 1966

*Detta nummer ägnas
minnet av Sigurd Curman*

Juldagen 1944 öppnades Estlandssvenska Hemgården för att bli en samlingsplats för estlandssvenskarna i Stockholm. Bakom riksantikvarien står kuratorerna Sigge Bruce och Ingrid Sjöblom.

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner.

Redaktör och ansvarig utgivare: *Edvin Lagman*

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*.

Red. och exp. Eknäsvägen 2. Stockholm K.

Kustbons postgiro: 19 72 07. Tel. 53 16 37.

Utkommer 1966 med fyra nummer.

Prenumerationspris 1966 10 kr.

Annonspris: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—,
1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr.

Dödsannonser 50 kr.

Härnösand 1966 - Härnösands Boktryckeri AB

Innehåll:

<i>En stor man och hans verk</i> av Edvin Lagman	2
<i>Vid Sigurd Curmans jordfästning</i> av Robert Murray ..	3
<i>Sigurd Curman och Svensk-Estland</i> av Elmar Nyman	4
<i>Sigurd Curman</i>	7
<i>Några glimtar från händelserika år</i> av Viktor Aman	8
<i>Familjentyt</i>	11
<i>Bemärkelsedagar</i>	12

EN STOR MAN OCH HANS VERK

Den 23 februari jordfästes Sigurd Curman i Engelbrektskyrkan. Helgedomen var fullsatt. Akten var gripande, särskilt därför att den så adekvat passade in på Sigurd Curmans personlighet och livsverk: ingenting av sentimentalitet, men ett rikt mått av engagemang och saklighet, av tro och vilja, som utan åthävor tolkades av domprosten Robert Murray och professor Dag Strömbäck.

Sigurd Curmans namn är knutet till en hel epok, ja hans gärning själv utgör en hel epok. Som vetenskapsman och chef för riksantikvarieämbetet gjorde han sin livsinsats i svenskt kulturliv. Han var en stor organisatör, en framstående nyskapare, som lade sin eminenta kunnighet, sin

stora klokhet och sin obändiga kraft i utbyggnaden av fornminnesvården, i uppräckningen av museiväsendet, i utforskandet och beskrivandet av Sveriges kyrkobyggnader. Han nådde i sin gärning upp till de största bland sina föregångare.

Men Sigurd Curman var inte bara riksantikvarien. Människan Sigurd Curman trädde oss till mötes som en märklig och generös personlighet. Estlandssvenskarna minns honom ju framför allt som hjälpare och vän, som en fast klippa i vår tids och vår generations upprörda hav.

Det började redan före andra världskriget, medan vi ännu var kvar i våra bygder. Trettio-talet var en period av snabbt framåtskridande, ekonomiskt och kulturellt, och särskilt påfallande var utbyggnaden av bildningsväsendet bland estlandssvenskarna. I egenskap av ordförande i estlandsutskottet av riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet kom Sigurd Curman självklart i nära kontakt med estlandssvenskarnas problem och strävanden, och han kunde med klokhet och auktoritet ingripa i kontroversiella situationer, skaffa hjälp där det behövdes, ge råd där så fordrades. Han följde SOV:s och Kustbons insatser, han vakade som inspektor över Hapsals svenska gymnasiums verksamhet.

Men andra tider kom, tider som skulle spoliera allt det som byggts upp i Estlands svenska bygder och som slutligen skulle omintetgöra en fortsatt tillvaro där. Sigurd Curman var främst bland dem som tog konsekvenserna av de ändrade förhållandena och satte in sin kraft på den slutgiltiga lösningen av estlandssvenskarnas problem: överflyttning till Sverige. Det var under de månader, då dessa dramatiska händelser utspelades som praktiskt taget alla åttatusen estlandssvenskar kom i personlig kontakt med Curman. Han satt då också som ordförande i den nybildade kommittén för rågösvenskarna, senare ombildad till kommittén för estlandssvenskarna — kometen kallad av gemene man. Själva överflyttningen var nog ändå inte det svåraste för kommitténs ordförande — en stor del av estlandssvenskarna skötte själva den saken — även om det fordrades enorma mått av energi och diplomatisk skicklighet för att komma till rätta med myndigheter och personer i Sverige, Tyskland och Estland, när dessa transporter, de kanske underligaste i modern tid, ordnades med skonarna Juhan och Triina. Nej, det verkliga eldprovet för Curman måste ha varit inpassningen av de stundom ganska obändiga estlandssvenska viljorna i det svenska samhället och det svenska arbetslivet. Och speciellt i det sammanhanget visade han sin storhet. Ingen kunde som han förmana, visa till rätta, råda, både kollektivt och individuellt (kan någon människa förstå hur han orkade och hann!), men också uppmuntra, berömma och glädjas över att det gick allom väl i händer till slut, att estlandssvenskarna visade sig vara, som han själv sade, av gammal god stam.

Domprosten Robert Murray

Vid Sigurd Curmans

jordfästning 23. 2. 1966

"Huru ljuvliga äro icke dina boningar, Herre Sebaot. Min själ längtar och trängtar efter Herrens gårdar, min själ och min kropp jubla mot levande Gud." Ps. 84:2—3.

Psalmsångarens ord om templets härlighet och levnadens rikedom ljuda med en särskild intensitet, när vi i dag äro samlade kring Sigurd Curmans bår. En gammal man för många av oss sällsynt levande människa har gått bort. Det är inte länge sedan han stod mitt i vår krets, högrest och obruten som ett skogens träd i det svenska land, som han älskade så högt, både för dess natur, dess historias och dess framtids skull. Det är många, som i dag vilja tacka Sigurd Curman. Kring hans närmaste sluter sig en stor krets av vänner, medarbetare, lärjungar. Utan att alltid ana det ingrep han i många människors liv. Han gav dem uppgifter och ideal. Det har jag också själv fått uppleva, även om vänskapen för Sigurd Curman var något jag fått i arv från min far och farfar. Den hade fötts där nere vid västkustens gråa klippor.

En strand betyder ofta en gräns. Men Sigurd Curmans idealitet var av gränsöverskridande art. Varje sann humanist måste gripa över tidsgränsen och vara ödmjuk nog att kunna se tillbaka.

Sigurd Curmans gärning är historisk. Han stod främst bland dem som formade slutfasen i en hel folkstams historia. Han gjorde det på ett sätt som så radikalt bröt mot tidens anda: han var alltigenom besjälad av god vilja, han önskade dem han fått vårdnaden om allt gott och han såg med djup tillfredsställelse hur de snabbt skapade sig en tillvaro, som inte längre var beroende av hjälp.

Kustbon — som Curman själv var med om att återuppväcka här i Sverige — ägnar detta nummer helt åt minnet av hans person och gärning. Det är en enkel gård av en tacksamhet, som aldrig kan uttryckas fullt och helt.

Edvin Lagman

"Huru ljuvliga äro icke dina boningar. Herre Sebaot." Vår odling började i Jerusalem och i Atén, templets och tänkandets heliga platser.

Men Sigurd Curman kände också gemenskapen över de geografiska gränserna. Han höll i en skickesediger tid hårt på Nordens frihet. Med särskilda band var han knuten vid Balticums lidande folk. Det är inte så länge sedan jag stod vid hans sida i estlandssvenskarnas lilla Kustbohem i Stockholms skärgård. De gamlas ögon lyste, när de sågo upp mot sin högreste vän. Från alla dessa, icke minst från dem som fingo och få kämpa för sitt svenska språk, frambär jag i dag ett från hjärtat kommande tack.

Psalmens ord talade om "Herrens gårdar". Deras ljuvlighet upplevde Sigurd Curman, och han fick vara med om att uppenbara den för otaliga svenska kyrksocknars invånare. Andra kunna vittna därom bättre än jag. Jag vill inskränka mig till att framföra en hälsning från den åldriga helgedom, som så att säga både inledde och avslutade hans gärning i Herrens gårdar, domkyrkan i Strängnäs. Sedan en mansålder tillbaka kände han den bättre än någon annan. Hit återvände han för sin sista stora insats. Inga valv voro för höga, inga trappor för branta, när det gällde att genomskåda dess hemligheter. Just i dessa dagar verkställs en av de åtgärder han förordat för att låta apostlafurstarnas tempel framträda i hela sitt majestät.

När dömens klockor om aftnarna denna vecka sänt sina toner ut över staden, ha de också ringt tacksägelse över Sigurd Curman. De ha uppstämt en lovsång till den Herre, från vilken allt gott kommer. Men i klockornas sång ljöd också en återklang av fädernas gamla bön för dem, som fullbordat färden över levnadens hav: "Requiem aeternam dona ei, Domine; et lux perpetua luceat ei." Giv honom, Herre, den eviga friden. Må ditt ljus lysa honom. Amen.

Före griftetalet lästes Sv. Ps. 555:3, efteråt Wallins "Jordens oro viker".

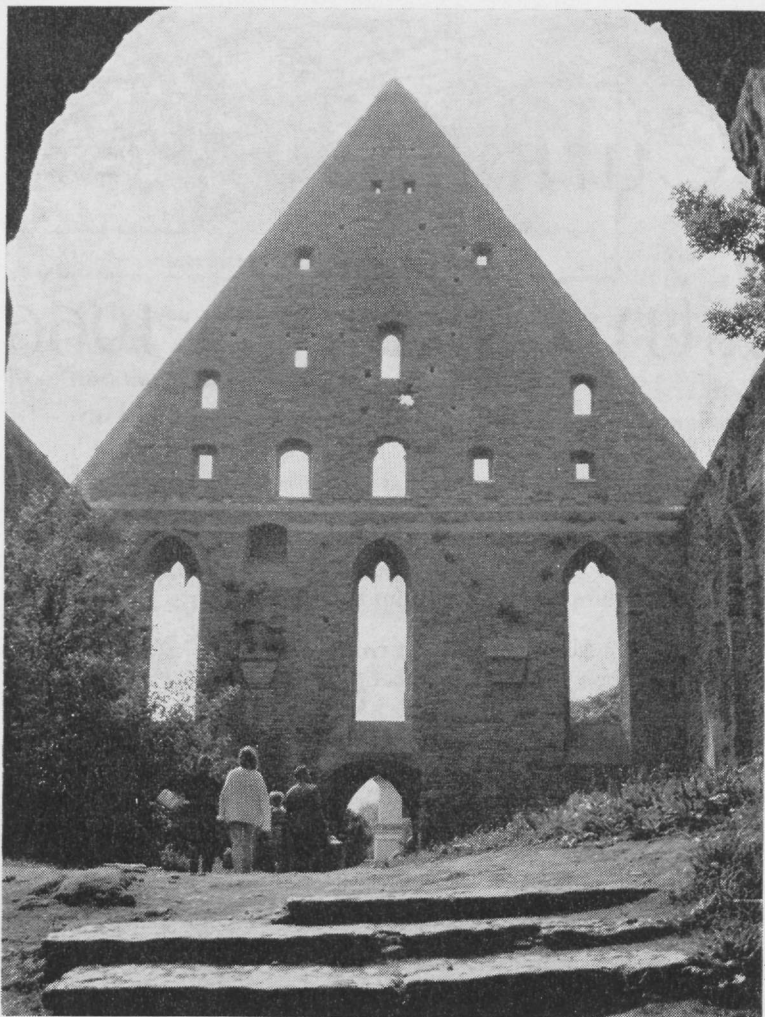

Foto: R. Treiberg

Elmar Nyman

SIGURD CURMAN

och

SVENSK - ESTLAND

”Klosterkyrkan i Pirita stod plötsligt fram för min syn såsom den yttre symbolen på det samband, som redan från uråldriga tider funnits mellan svenskar och ester, samband som varit av olika slag, politiskt, kulturellt, kommersiellt i växlande grad allt efter århundradenas skickesediga växling.” Så beskriver Sigurd Curman sitt första möte med Estland i augusti 1929. Han hoppades också att utforskandet av den ståtliga ruinen skulle få betydelse inte endast för konsthistorien och angränsande discipliner utan även bli utgångspunkt för närmanden mellan Sverige och Estland.

Pirita-aktionen påbörjades 1930 med Sigurd Curman som vetenskaplig ledare och gav de svenska deltagarna tillfällen att närmare lära känna estniska vetenskapsmän, administratörer, politiker — och landets olika nationaliteter. Det var nu Sigurd Curman kom i direkt kontakt med den svenska folkminoriteten. Den kulturella och även den materiella situationen hade 1930 ljusnat betydligt i de estlandssvenska bygderna. Skolväsendet hade reorganiserats under 1920-talet och snart skulle svenskarna få ett eget läroverk i Hapsal.

Sigurd Curman insåg dock att oändligt mycket återstod. Han tog reda på vad som gjorts för estlandssvenskarna från Sveriges sida och vilka planer som fanns för fortsatt hjälpverksamhet. Det naturliga informationsorganet var Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet — vilken alltsedan sin start 1908 ägnat ”de baltiska svenskarna” uppmärksamhet och omvårdnad.

Sigurd Curman engagerades omedelbart av Riksföreningen. Han hade fått utförliga informationer från estlandssvenska förtroendemän och kunde på ett övertygande sätt påvisa brister i det rikssvenska biståndsprogrammet och peka på var hjälp borde sättas in. Birkas folkhögskola som nu hade fungerat ett helt decennium var i behov av omfattande renovering. Bibliotek och undervisningsmateriel måste moderniseras och framförallt måste skolans jordbruk ges sådana resurser att det verkligen kunde bli ett mönsterjordbruk. Svenska gymnasiet hade knappt hunnit avverka sitt första läsår förrän det talades om dess sannolika indragning till följd av brist på medel. Även Revals svenska folkskola hade alltsedan sin start 1917 brottats med ekonomiska problem, som blev

Greve Folke Bernadotte och riksantikvarie Curman tillsammans med de första studenterna vid Svenska Gymnasiet i Hapsal, våren 1936.

akuta i och med att estniska staten i början av 1930-talet indrog sitt understöd. En annan liten svensk privatskola, den i Korkis, hade ständigt vållat skolans huvudman, Svenska Odlingens Vänner i Estland, stora bekymmer. Och hur skulle det gå med skolan i Vippal och alla de andra ca tjugo svenska skolorna? Alla hade svårigheter att skaffa böcker och undervisningsmateriel. Kustbon, estlandssvenskarnas enda språkrör, utkom med reservationen att pågående årgång kunde vara den sista. Krafttag behövdes också för att bereda den vuxna ungdomen meningsfull fritidssysselsättning och för att underlätta kommunikationerna mellan de olika bygderna men även med det gamla moderlandet. På varje område fanns det utrymme för insatser av såväl materiellt som personellt slag.

Inom Riksföreningens Stockholmsförening var man snart ense om att dess omsorger främst måste ägnas estlandssvenskarna. Det nybildade Estlandsutskottet blev det centralt planerande, övervakande och dirigerande organet — organisatoriskt en del av lokal föreningen men i övrigt helt självständigt. Sigurd Curman blev omedelbart ledamot och snart den självskrivne ordföranden och som sådan kvarstod han i tre skickelsedigra årtionden. Ut-

skottets dynamiske ledare och hans medarbetare sökte på alla sätt sprida upplysning om "den lilla svenska folkspillrans" situation i Estland och dess behov. Trägna uppvaktningar hos såväl regering som enskilda riksdagsledamöter resulterade i att svenska staten under 1930-talet årligen kom att anslå belopp avsedda för skolan i Reval, Hapsalgymnasiet och Birkas folkhögskola. Sammanlagt utgjorde det årliga bidraget när det var som störst ca 20 000 kronor. Estlandsutskottet lyckades också utverka anslag från lotterimedel och slutligen också tipsmedel. Därutöver intresserades Rotaryklubbarna för den estlandssvenska frågan. På Sigurd Curmans initiativ tillsattes även inom Rotaryklubbarna ett Estlandsutskott, vilket kom att arbeta i intim kontakt med Riksföreningens Estlandsutskott. Stockholms lokal förening och dess Estlandsutskott vädjade till Riksföreningens olika lokalavdelningar landet runt att inte förtrötta i sitt arbete att hjälpa estlandssvenskarna. Skolungdom och studenter informerades om den estlandssvenska skolungdomens blygsamma villkor och man vädjade till dem att skänka använda läroböcker och klassisk litteratur i den sk Hapsalaktionen. Firmor, bokförlag, tidningar, enskilda personer uppmanades att inte glömma de ekono-

Avtäckandet av monumentet vid Narva hösten 1936.

Bakom prins Gustaf Adolf syns Sigurd Curman, på prinsens högra sida general Laidoner.

miskt sämre lottade fränderna i Estland. Tack vare dessa energiska aktioner kunde genom utskottets förmedling jordbruket på Birkas folkhögskola upprustas — man lyckades t o m skaffa en donator som skänkte folkhögskolan en personbil. Estlandsutskottets bidragsverksamhet var också en förutsättning för de estlandssvenska studenternas vidareutbildning vid universitetet i Dorpat och andra postgymnasiala utbildningsanstalter.

Det bör särskilt omnämnas att Sigurd Curman och hans medarbetare i Estlandsutskottet även kontaktade den rikssvenska idrottsrörelsen, som välvilligt ställde idrottsredskap och idrottslitteratur till estlandssvenskarnas förfogande. Tillfälligt kunde t o m en idrottsinstruktör för svenskbygden engageras. Denna idrottsrörelse i Svensk-Estland kom att knyta nya band mellan svenskbygdernas ungdom och idrottsliga segrar över de estniska grannarna stärkte svenskarnas självkänsla. Sigurd Curman ville skapa en egen idrottsanläggning för de svenska läroverkseleverna i Hapsal och skulle utan tvivel ha genomfört även detta projekt om inte storpolitiska händelser brutalt hade stoppat alla aktiviteter av detta slag.

Denna omfattande ekonomiska hjälpverksamhet från Riksföreningen och dess Estlandsutskott krävde givetvis kontroll och garantier. Personliga inspektionsresor, ständig kontakt med den centrala estlands-svenska organisationen Svenska Odlingens Vänner, inkrävande av rapporter och studieredogörelser utgjorde en garanti för att verksamheten blev till rationell nytta. Hos de ledande estlandssvenskarna fann Sigurd Curman och hans medarbetare i allmänhet full förståelse för givarnas synpunkter och för nödvändigheten av att kontroll utövades. Emellertid uppstod ibland splittring mellan givare och mottagare. Uttryck för strängt lokala intressen kunde ge anledning

till irritation och verka uppbromsande i hjälparbetet. Sigurd Curman var dock inte den som lät sig nedslås av sådana symptom. Han ville snarare se dessa tendenser som ett bevis för att den rikssvenska insatsen alltjämt var för liten. Även här sökte han bot. Kustbon var av olika skäl inte tillräcklig som informationsorgan menade han. Det behövdes en levande länk mellan de olika bygderna, en person som på heltid kunde följa det estlandssvenska kulturarbetet på tjänstemannaplanet. Sålunda utverkades från den sk Gammalsvenskbyfonden i Uppsala anslag åt en resesekretärare i svenskbygden. Tyvärr kom tjänsten att existera i endast ca ett år.

Om gruppbildning bland estlandssvenskarna och brist på förståelse för de insatser som gjordes från rikssvenskt håll verkade irriterande, var det dock en annan omständighet som framförallt försvårade en upprustning av det estlandssvenska kulturlivet. Här syftas på den tilltagande estniska nationalismen och de ogynnsamma verkningar den fick för landets nationella minoriteter. Den liberala minoritetspolitiken övergavs i slutet av 1920-talet. Utanför Estland och framförallt i Sverige trodde man till en början inte på de alarmrande rapporterna om statsmaktens nya inställning till minoriteterna — Estland var ju världsbekant bla för sin lag om kulturell autonomi av 1925. Men man kunde inte länge blunda inför fakta. Bestämmelsen att barn i blandäktenskap med estnisk fader alltid måste erhålla undervisning i estnisk skola fick t ex märkbara följder i de språkliga gränstrakterna, inte minst i Reval. Besviken blev man också när 1937 års grundlag visade sig ha en annan och intolerantare grundsyn än de två föregående. Sålunda lämnades frågan öppen om vad som skulle vara undervisningsspråket i minoriteternas skolor — framtida osäkra parlaments-

majoriteter fick avgöra den frågan. Den största uppmärksamheten väckte emellertid ett dekret år 1938, där det bestämdes att en genomgripande förestning av landets ortnamn måste vara genomförd inom två år. Inga "främmande" namn på byar och andra samhällen fick förekomma. De måste ges rent estniska namn. Detsamma gällde berg, sjöar, parkanläggningar, vattendrag. Även fastigheternas namn måste stavas på ett sätt som motsvarade den rätta estniska ortografin. Redan tidigare hade i stort sett motsvarande bestämmelser trätt i kraft vad beträffar det postala. Eftersom också den kommunala självförvaltningen inskränktes, försämrades svenskarnas möjligheter att göra sig hörda, även i kommuner där de utgjorde majoritetsbefolkning. Mindre välbetänkta uttalanden i estnisk press, kitslighet från lokala myndigheters sida etc gjorde inte saken bättre. Från rikssvenskt håll uttalades öppet bekymmer. Det framhölls i tidningar och tidskrifter att just esterna borde vara särskilt angelägna att slå vakt om minoriteternas rättigheter, då de själva måste ha i färskt minne vad det betydde att vara ett andra rangens folk. Och ändå hade Estlands främmande härskare aldrig gått så långt att de förbjudit användandet av fäderneärvda namn.

Under detta kärvare klimat måste alltså de rikssvenska insatserna genomföras. Det var en försynens lyckliga skickelse att den främste distributören av rikssvensk hjälp till estlandssvensk självhjälp var Sigurd Curman. Honom kunde den estniska nationalismen inte stämpla som en esternas fiende. På många sätt hade han i ord och handling manifesterat sin uppriktiga kärlek till Estland och Baltikum. Sedan många år var han ledamot i Baltiska institutet, i Baltiska stiftelsen, ordförande i Kommittén för kulturellt baltiskt utbyte och naturligtvis en livlig förespråkare för student- och forskarutbyte mellan Estland och Sverige. Han hade också rönt uppskattning från det officiella Estland såsom ledamot av Narvakkommittén.

Det var "med djup sorg" Sigurd Curman nödgades bevittna "hurusom de estniska myndigheterna, som i början visat en förebildlig generositet gentemot landets minoriteter, senare övergick till att begagna samma kortsynta nationalistiska politik mot svenskarna, som ryssarna tidigare tillämpat mot dem själva". Han drog sig inte för att personligen kontakta de estniska styresmännen när relationerna mellan majoritetsbefolkningen och den svenska minoriteten försämrades. Han såg realistiskt och osentimentalt på sin uppgift och uppträdde inte som domare. Folken på ömse sidor om Östersjön måste uppriktigt lära känna varandra för att uppnå bättre samförstånd. Det kunde inte ske genom kongressparader och sångarfärder utan genom målmedvetna studieresor av omdömesgilla personer i skilda samhällsställningar. Sigurd Curman tycks ha varit övertygad om att nationalismens avigsidor var ett uttryck för tidsandan och därför en temporär företeelse. Bland annat borde

just de "under lugna och anspråkslösa former" företagna studieresorna i ömse riktningar påskynda återgången till ett minoritetsvänligt klimat i Estland.

Många rikssvenskar har både före och jämsides med Sigurd Curman ägnat Estlands svenskar omsorg och hängivenhet. Men ingen annan torde som han kunna ta åt sig äran av att ha systematiserat och personligen följt hjälpverksamheten. Genom en strängt iakttagen politisk och nationell neutralitet kunde han med positivt resultat hänvända sig till de högsta myndigheterna såväl i Sverige som i Estland. Det råder ingen tvekan om att hans auktoritet vid några tillfällen fått vederbörande estniska makthavare att antingen helt avstå från planerade, för svenskarna ogynnsamma aktioner eller att åtminstone uppskjuta dem.

Sigurd Curmans namn är oupplösligt förenat med den estlandssvenska folkstammens korta tillvaro som en nationellt medveten grupp. Nästan fyra årtionden före honom hade Vilhelm Lundström fäst sig vid det enkla, bortglömda svenskfolket därute och fascinerats av Nuckös "karga hedar". Hans minnesbilder från 1892 ledde 1908 till skapandet av Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. Sigurd Curman kom 1929 av en lycklig slump till Reval och fascinerades av "den arkitektoniska skönheten" hos ruinen av Estlands enda birgittinerkloster. Denna kärlek gav upphovet till Estlandsutskottet i början av 1930-talet och till ett kärleksfullt arbete framförallt för Estlands svenskar men också för de övriga nationaliteterna i de baltiska länderna.

Sigurd Curman

föddes i Stockholm 1879 och var son till professor Carl Curman. Vid universitetet studerade han först naturvetenskapliga ämnen och blev fil. kand. 1900. Därefter ägnade han sig åt konsthistoria med särskilt intresse för medeltida arkitektur. Byggandets tekniska sida studerade han vid Tekniska högskolans avdelning för arkitektur. Han disputerade 1912 med en avhandling om Cistercienserordens byggnadskonst. Samma år blev han professor i arkitekturhistoria vid Konstakademien, där han tidigare varit biträdande lärare. 1917 blev han chef för Byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå och 1923 riksantikvarie.

Sigurd Curmans namn är framför allt knutet till kulturminnesvården och restaureringskonsten. Han har varit ledare för restaureringen av ett stort antal kyrkor och profana byggnader. Tillsammans med J. Roosval började han 1912 utge inventeringsverket "Sveriges kyrkor", som nu utkommit i mer än hundra volymer.

Forts. sid. 10

Viktor Aman

NÅGRA GLIMTAR FRÅN HÄNDELSERIKA ÅR

Vi brukade våra åkrar och slog våra ängar, vi arbetade på andlig förkovran och gjorde upp planer för framtiden; och 30-talet skred vidare år för år. Ute i Europa var det oroligt. Den tyske ledaren spelade högt och lyckades rafsas åt sig bit efter bit av sina grannars land. Vi såg ofredsmolnen växelvis skocka sig och skingra sig, men vad kunde vi göra mera än hoppas på fred och fortsätta att samla vinterfoder åt våra kor?

Då kom den tysk—ryska överenskommelsen och kastade överända alla politiska jämviktsberäkningar. Och så kom kriget.

Till en början såg det ut som om Estland skulle bli skonat, men så började ryssarna tala ett hotfullt språk och söka sak med sin lille granne. 28 september måste esterna gå med på en s. k. ömsesidig biståndspakt, d. v. s. ryssarna tilltvingade sig rättighet att hålla militär på viktiga ställen i Estland. Och Hitler gjorde ingenting för att hindra detta; tydligen hade han gett ryssarna sitt löfte i förväg. En vecka senare kallade han plötsligt de baltiska tyskarna hem till Tyskland, och dessa gjorde sig brådstörtat i ordning att lämna de länder, där deras förfäder bott i sjuhundra år och där de själva hade medborgarrätt.

Vid denna tid var jag anställd vid Norrby folkskola tillsammans med Tomas Gärdström, en bra karl, snabb i tanke, ord och handling. Kanske var det vår olikhet i läggning som gjorde att vi trivdes bra tillsammans och hade mycket att diskutera. En av huvudfrågorna var naturligtvis estlandssvenskarnas framtid. Han hade tröttnat på de kringskurna förhållandena och ville helst flytta över till Sverige, medan jag trodde på utvecklingsmöjligheterna i svenskbygden.

Så kungjordes plötsligt biståndspakten och kort därpå hemkallandet av tyskarna. Dessa händelser slog fullständigt foten undan mina föreställningar, och jag försökte att orientera mig på nytt.

Sedan tidig medeltid hade tyskarna ständigt strävat mot öster — nu drog de sig plötsligt i motsatt riktning; och det var Hitler, som hade befallt detta, han som annars inte gav upp något av det tyska "livsrummet". — Detta kunde väl inte betyda annat än att Hitler gav upp anspråken på den baltiska kusten för överskådlig tid och att han ansåg tyskarnas fortsatta tillvaro där meningslös och farlig. Antagligen skulle området sovjetiseras.

Hapsal och Baltischport skulle bli ryska baser. Men baser kräver skydd utåt, och svenskarna bodde just på de strategiskt sett mest utsatta ställena. Man behöver inte vara militär för att förstå, att Nargö måste befästas som skydd för Reval, att Rågöarna är nödvändiga för Baltisch-

ports försvar, att Odensholm ligger strategiskt vid inloppet av Finska viken och att Ormsö (och Nuckö) behärskar norra inloppet av farleden innanför Dagö—Ösel. Ryssarna måste besätta dessa områden, om det skulle vara någon mening med deras baser.

Skulle ryssarna respektera Estlands självständighet? — Hittills hade de avstängt sin gräns med taggtråd bortom Narva och sades t. o. m. ha bränt byarna närmast gränsen, hur skulle de nu under oroligare förhållanden tillåta fria förbindelser västerut? Nej, de fria förbindelserna med Sverige var säkert slut för överskådlig tid.

Men därmed skulle ju grunden ryckas undan för alla våra kultursträvanden. Det var bara att inse och erkänna detta. I bästa fall kunde vi få sitta kvar i isolering och bortglömdhet, så som vi gjort i många hundra år. Men en sådan återgång till forntida förhållanden var knappast trolig; sannolikare var, att vi på ett eller annat sätt skulle dras in i den nya tidens skeenden med folkomflyttning, planhushållning och uppgivande av vår egen lilla gemenskap. Svenskbygden så som vi hade tänkt oss den, var dömd att gå under.

Efter en veckas tyst funderande lade jag fram min analys för Gärdström. Han blev mycket glad att ha fått en åsiktsbroder och delade mina slutsatser fullständigt. — Men därav följde också att vi måste göra något. Vad kunde vi göra? — Vi måste få en överläggning till stånd, och det måste ske tyst och snabbt; det var redan början av oktober, och den 18:e skulle den ryska inmarschen börja; då kunde vägarna bli spärrade.

Vår plan blev, att några män skulle fara till Reval och efter överläggning med SOV:s ordförande M. Vesterblom framlägga saken för Sveriges officiella representant. Tyvärr kunde man inte använda telefon, för den blev avlyssnad. Jag skrev i stället det nödvändigaste i brev till A. Vesterberg. Så sände vi mig till Hapsal för att råda med H. Adolfsson vid gymnasiet. Han delade våra åsikter och lovade att ordna oss företräde hos svenska sändebudet nästa söndag — den enda dag, då vi obemärkt kunde vara borta från skolan.

Eftersom Vesterberg inte hörts av, ringde jag honom på fredagen. Nej, han hade inte fått något brev, men vi kom utan närmare förklaringar överens om att träffas följande eftermiddag i Österby, och han skulle ta A. Bergman med.

Så här långt hade vårt improviserade företag gått ganska bra. Rickulborna hade inga invändningar att göra mot våra slutsatser, och på kvällen i Hapsal försökte vi få telefonkontakt med M. Vesterblom. Vi fann honom till slut — på Birkas: han hade farit dit, för det hade plötsligt kommit

bud att folkhögskolan måste evakueras. Tillsammans med F. Isberg och M. Nyman inträffade han om en stund i Hapsal, och så kom den planerade överläggningen till stånd.

Man kan inte säga annat än att meningarna var delade. Vesterblom hade ingen bestämd åsikt, men han ville vänta och se. Nästa dag måste han i alla fall ordna med folkhögskolans överflyttning till Ormsö, och vi skulle fara till Reval som planerat var.

Svenska sändebudet, legationsrådet S. Hellstedt tog mycket vänligt emot oss. Han hade nyligen återkommit från besök i Sverige och hade alltså UD:s syn på det poitiska läget. Han hade också hunnit besöka alla sina kolleger, de utländska ministrarna i Reval, och samtliga var av åsikten, att ryssarna skulle hålla sig till den ingångna pakets bestämmelser och respektera Estlands självständighet. Stalin hade under förhandlingarna visat sig charmerande, och det fanns ingen anledning för oss att ängslas. Det kunde väl hända, att män som Vesterblom eller N. Blees blev tagna i förhör, men de var gamla rävar, som nog skulle veta att tala sig fria; vi för vår del hade ingenting att frukta. Han drog bl. a. paralleller med Finland under tsartiden och visade sig känna till Leo Mechelins insatser — vilket förvånade mig, för rikssvenskar brukar inte vara intresserade av finländsk historia.

Vi försökte göra våra inpass i framställningen men utan nämnvärd framgång. Efter ett par timmar stod vi på gatan igen och kände oss ganska snopna. Visst hade vi blivit vänligt bemötta, men det var ju inte därför vi hade kommit. Det hade ju inte blivit någon verklig diskussion. Vi hade varit skrala talesmän för vår sak. Vi hade tydligen gett intryck av skolpojkar, som var rädda om sitt eget lilla skinn och därför trängtade till tröst. Jag kände mig mycket dum.

Tänker man efter, så var resultatet inte annat än vad man kunde ha väntat sig. Han hade UD:s och den diplomatiska kårens bedömning att stöda sig på, och så kom här fyra byskolmästare och ville få yrkesdiplomaten att förstå, att han inte begrep politik!

Vi hade inte lyckats vinna gehör för våra synpunkter, och han hade inte lyckats övertyga oss. Vi visste, att vår analys i stort sett var riktig, men den skulle inte leda till något, för varken Sverige eller våra egna ledare var beredda än.

På hemvägen beslöt vi att lägga fram vår syn på läget för Riksföreningens Estlandsutskott. Under de närmaste dagarna skrev jag ner analysen punkt för punkt, och brevet gick (återigen genom Adolfssons förmedling) med legationspost över till Sverige.

Därefter var det bara att vänta på de händelser, som skulle gå fram över oss.

☆

I början av maj 1943 satt ett litet antal unga estlandssvenskar på Sabbatsbergs ålderdomshem och väntade på att få arbete. Det var de första flyktgrupperna, som hade kommit, och vi visste inte om vi skulle bli flera; det skulle bero på vad tyskarna vidtog för åtgärder, då de fick höra om vår flykt. — Men vi borde göra något för att stöta på överflyttningsfrågan. Mycket, alldeles för mycket hade hänt sedan frågan togs upp 1939, men ännu syntes ingen lösning.

Vid en överläggning hos Sigurd Curman beslöts att nu framlägga saken för statsministern genom estlandssvenskarna själva. P. A. Hansson hade visserligen 1939 i riksdagen ställt sig helt avvisande till tanken på en sådan överflyttning men — som sagt — mycket hade hänt sedan dess, och utan regeringens medverkan kunde i alla fall ingen större aktion företas. En formell anledning att begära företräde hade vi i den skrivelse till svenska regeringen, som den första flyktgruppen från Rickul hade fört med sig. Denna skrivelse var naturligtvis mycket kort, men vi kompletterade den med en redogörelse för hela det estlandssvenska problemet. Gerh. Hafström åtog sig att ordna företräde och tjänstgöra som introduktör; övriga medlemmar i delegationen blev A. Treiberg och A. Zeisig. Saken skulle hållas hemlig för utomstående.

Stats- och utrikesministrarna tog emot i riksdagshuset.

— Ni talar väl svenska? frågade P. A. Hansson.

— Vi är svenskar allesamman.

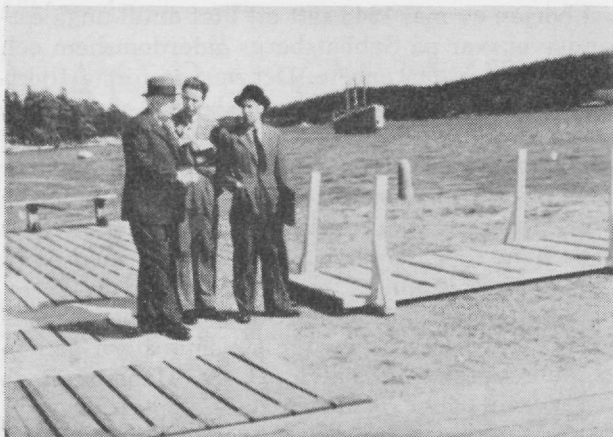
Så fick vi lägga fram våra problem. De bägge excellenserna satt tysta med outgrundlig min. Jag undrade för mig själv, om jag pratade alltför omständligt och gjorde därför en paus.

— Fortsätt! sa P. A.

Om vi hade fruktat, att statsministern skulle göra invändningar mot tanken på en överflyttning, så hade dessa farhågor varit alldeles onödiga. Det var inte alls tal om nödvändigheten av överflyttning: den var självklar. Lika självklart var det, att Sverige skulle göra vad som kunde göras för att genomföra saken och att svenska staten skulle stå för kostnaderna. Diskussionen gällde hur man skulle gå till väga, och jag var förvånad över hans öppna sätt att diskutera; han gjorde t. ex. intet försök att dölja sina åsikter om krigets utgång eller om Svergies förhållande till de krigförande länderna. Utrikesministern hörde mest på; han gjorde endast ett par inlägg om tyskarnas ovillighet att överhuvudtaget diskutera en överflyttning. — Som avslutning sa statsministern, att om vi kom på något bra förslag, så var vi välkomna igen.

Besöket hade alltså gått över förväntan bra. Vi visste förstås, att det inte hade berott på vår skicklighet, men det var roligt ändå. Det kändes som om överflyttningsfrågan hade börjat röra på sig. Jag undrar, om inte Hafström var lyckligast av oss alla, för han hade säkerligen varit orolig för hur pojkar skulle klara sig.

☆

På Breviks brygga i väntan på "Juhan".

Sverige är, som vi vet, ett formalistiskt land. För ett ärendes behandling krävs papper efter viss paragraf, och detta papper skall sedan vandra genom bestämda instanser. För oss flyktingar fanns ofta inga paragrafer i beredskap, och giltiga papper förde vi inte heller med oss. Kommittén fick se till, att vi inte fastnade i byråkratins bråkmaskin.

Ett knepigt problem var de estlandssvenska folkskollärarna. De hade ju inga giltiga papper. Curman funderade:

— Jag känner Ruben Vagnsson på Skolöverstyrelsen. Han är en klok karl. Jag ska tala med honom.

Så tog han en eftermiddag två estlandssvenska lärare med sig som varuprov och gick till Hantverkargatan. Där hade Vagnsson bjudit ihop tre folkskolinspektörer, som just då råkade tjänstgöra på Skolöverstyrelsen. Dessa hörde sig för om skolförhållandena i Svensk-Estland, om lärarnas utbildning o. d. Då de viktigaste frågorna var genomgångna, frågades det:

— Hade ni någon slöjd i folkskolan? (Svenskarna har ju varit stolta över sin skolslöjd.)

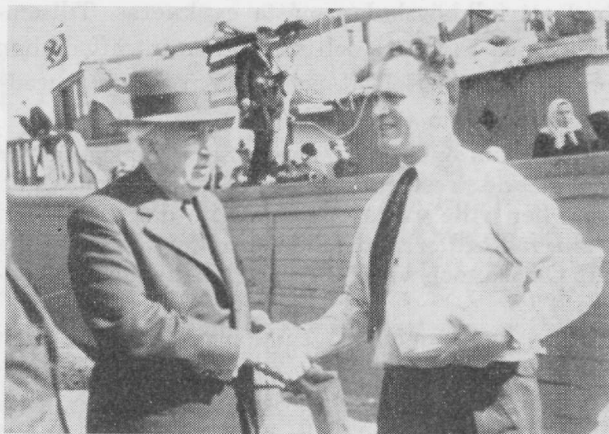
Vi talade om att det var två timmar slöjd på schemat, att befolkningen var mycket slöjdkunnig men att skolornas slöjdutrustning oftast var skral.

— Precis som hos oss, smålog inspektörerna.

— Hur var det ställt med hembygdskunskapen?

(Forts. fr. sid. 7)

Curmans krafter räckte till för en stor mängd offentliga uppgifter. Han var tillskyndare till Historiska museet och initiativtagare till Humanistiska fonden. Sitt intresse för de nordiska grannländerna ådagalade han bl. a. genom att ta initiativet till ett baltiskt institut i Stockholm 1931, genom att verka för hjälp åt Finland under kriget och genom att leda aktionen för estlandssvenskarnas överflyttning till Sverige.

Sigurd Curman och dr L. Lienhard.

Vi sa, att vi oftast följde Sjöholm & Goës böcker och arbetshäften. Då log inspektörerna igen. Det var tydligen alldeles ofarligt att släppa dessa estlandssvenska lärare ut till de rikssvenska barnen. Ja, det mötte inget hinder att få vikariat i Sverige.

— — —

Betyg och meritförteckning?

Betyg kunde ju inte anskaffas, men på Kommittén gjordes för varje lärare en sammanställning över examina och tjänstgöring, och på detta sätt fick de ett giltigt dokument.

— Ta intygen med dig och gå i morgon till lärarförmedlingen! sa Curman. Jag ska ringa i förväg.

Nästa dag gick jag in på lärarförmedlingen och sa, att jag kom för att söka vikariat åt estlandssvenska lärare. — Vi har varit på Skolöverstyrelsen och . . .

— Nå, det hjälpte väl inte mycket, avbröt tjänstemannen med ett medlidsamt leende.

— Visst hjälpte det. Kan jag få tala med föreståndaren?

Tjänstemannen försvann in i ett inre rum, och föreståndaren kom ut:

— Var så god stig in! Curman har ringt. Här har vi plockat fram de platser vi har för närvarande . . .

— Curman har ringt! . . . Det var ibland riktigt roande att se, hur hans auktoritet gjorde sig gällande på områden, som låg långt utanför en riksantikvaries egna landamären. Utan honom hade vi fått klappa förgäves på många portar. Han tog sig an enskildas personliga bekymmer och likaså hela stammens angelägenheter, ständigt villig att hjälpa. Jag frågade honom en gång under senare år, hur han såg på sitt myckna arbete för estlandssvenskarna.

— Det har berikat mitt liv, sa han.

FAMILJENYTT

Döda

Svenska Odlingens vänner

hälsar Er välkommen till

FILMAFTON

söndagen den 17 april kl. 15.00

i KFUM:s lokaler, Snickarbacken 2

(nära Engelbrektsplan)

Filmer från Svensk-Estland visas

Inträde 3 kr.

STYRELSEN

Änkefru Kristine Bertelson, född Axberg den 26 april 1881 på Nargö, avled den 11 febr. 1954.

Johan Enkel, född den 22 dec. 1918 på Ormsö, avled den 6 nov. 1965 i Stockholm.

Anders Mark, född den 13 juli 1880 på Ormsö, avled den 31 jan. 1966 i Stockholm.

Fröken Sofia Natalia Puskov, född den 4 april 1876 på Nuckö, avled hösten 1964 i Eskilstuna.

Änkefru Magdalena Simberg, född Engström den 28 sept. 1878 på Lilla Rågö, avled den 28 sept. 1965 på Väddö.

Fröken Lisette Amalie Söderman, född den 22 mars 1881 i Vippal, avled den 29 dec. 1965 i Eskilstuna.

Fröken Agneta Vesterlin, född den 13 sept. 1897 på Ormsö, avled hösten 1965 i Täby.

Vår kära Mor

Lisa Barud

född den 11 april 1879 på Nuckö

död den 14 dec. 1965 i Stockholm

Djupt sörjd och saknad av

BARN och **BARNBARN**

Vi som saknar Dig.

Hon gick så stilla sin väg i livet
Och tyst och troget sitt verk hon gjort
Nu har hon somnat från kamp och strid
Och ögat slutit i gravens frid.

Min älskade Make,
Vår käre Far och Morfar

Hans Salin

född den 18/8 1880

död den 15/11 1965

Djupt sörjd och saknad av oss.

BIRGITTA

Maria och **Anders**

Katarina och **Anders**

Barnbarn och barnbarnsbarn,
systrar, släkt och vänner.

När en gång i livets morgon,
till den gyllne port jag går.
Då för Jesus stora kärlek,
och för mig den öppen står.

Vår kära Mor, Farmor och Mormor

Katarina Peterberg

född Winqvist

* 15 juni 1877

har i dag stilla insomnat. Sörjd och saknad.

Vaxholm den 23/12 1965.

JOHAN och **KATARINA**

MARIA och **ANDERS**

Barnbarn **Barnbarnsbarn**

När mitt livsverk är ändat och jag över floden går,
Och den ljusa sköna morgon höjer sig
Jag skall skåda min Jesus, när på himlens strand
jag står,
Och hans leende skall först välkomna mig.

Vår älskade Mor, Farmor, Mormor och
Gammelfarmor

Maria Rosenberg

född Heldring

* 25/7 1880 + 20/10 1965

har stilla lämnat oss, övrig släkt och vänner i djup
sorg och saknad.

Botkyrka 20/10 1965

PAULINA och **AUGUST**

HERMAN och **PAULINA**

Barnbarn **Barnbarnsbarn**

Alltid så lugn och stilla
tålig och god Du var
Så skall vi alltid Dig minnas
käraste vila i frid.

Bemärkelsedagar

90 år

Eugen Sundblad, född den 17 april 1876, Hapsal.

85 år

Johan Vestersten, född den 25 april 1881, Nuckö.

Johannes Läck, född den 17 juni 1881, Dagö.

80 år

Maria Strickman, född Pella den 3 april 1886, Korkis

Agneta Alström, född Vidgren den 19 april 1886, Ormsö

Johannes Alberg, född den 23 april 1886, Rickul

Maria Appelblom, född Lindström den 24 april 1886, Ormsö

Maria Törnblom, född Appelblom den 14 maj 1886, Ormsö

Hans Appelblom, född den 24 juni 1886, Ormsö

75 år

Ida Marie Parsman, född Bergman den 10 april 1891, Reval

Lovisa Peedu, född Hamberg den 13 april 1891, Nuckö

Adelbert Axel Nieländer, född den 21 april 1891, Dorpat

Katarina Liljebäck, född Rosenkvist den 23 april 1891, Ormsö

Amanda Vestersten, född Lao den 14 maj 1891, Nuckö

Johannes Tanseri, född den 30 maj 1891, Nuckö

Anders Rant, född den 10 juni 1891, Nuckö

Lovisa Strömqvist, född Vesterby den 11 juni 1891, Rickul

Edith Margaretha Österblad, född Schönfelder den 12 juni 1891, Reval

Maria Stenholm, född den 13 juni 1891, Ormsö

Kristina Granberg, född den 15 juni 1891, Nuckö

Maria Lindros, född den 27 juni 1891, Ormsö

70 år

Maria Grenman, född Vau den 5 april 1896, Hapsal

Karin Milder, född Storm den 8 april 1896, Hapsal

Avo Kask, född den 15 april 1896, Ormsö

Lovisa Treiberg, född den 15 april 1896, Rickul

Katarina Rosenblad, född den 17 april 1896, Ormsö

Éster Luks, född Tomsson den 19 april 1896, Rickul

Karin Ingeborg Marie Martinsson, född Horst den 25 april 1896, Reval

Olga Engblom, född Mesback den 29 april 1896, Rågö

Johan Hamberg, född den 1 maj 1896, Ormsö

Pauline Granberg, född Brandt den 27 maj 1896, Nuckö

Ida Vesterholm, född Brus den 10 maj 1896, Rickul

Julia Boman, född Stahl den 15 maj 1896, Rickul

Pauline Söderholm, f. Vesterblom den 10 maj 1896, Nuckö

Erik Loorand-Vestersten, född den 1 juni 1896, Reval

Maria Landman, f. Glad den 5 juni 1896, Ormsö

Helene Vilhelmine Thomsson, f. Åkerman den 7 juni 1896, Reval

Arnold Alexander Åman, född den 18 juni 1896, Reval

Julia Timmerman, f. Paberit den 21 juni 1896, Kohila.

60 år

Nikolai Vesterholm, född den 1 april 1906, Rickul

Sofia Blomberg, född Hallman den 2 april 1906, Rickul

Benita Hallberg, född Perman den 2 april 1906, Reval

Oskar Vilberg, född den 10 april 1906, Nargö

Johan Bäckman, född den 19 april 1906, Ormsö

Voldemar Amberman, född den 21 april 1906, Nuckö

Hilda Kübar, född Truman, den 23 april 1906, Vippal

Maria Byman, född Sjöström den 27 april 1906, Ormsö

Edvard Koinberg, född den 14 maj 1906, Nuckö

Pauline Rosenborg, född Åkerman den 14 maj 1906, Rågö

Hans Mark, född den 15 maj 1906, Ormsö

Herman Janberg, född den 17 maj 1906, Vippal

Anders Bergström, född den 20 maj 1906, Ormsö

Axel Bertelsson, född den 6 juni 1906, Nargö

Lars Westerblom, född den 6 juni 1906, Ormsö

Viktor August Rosen, född den 10 juni 1906, Nargö

Voldemar Söderlund, född den 10 juni 1906, Rickul

Katarina Öman, född Holm den 10 juni 1906, Ormsö

Edvard Klingberg, född den 14 juni 1906, Rickul

Anna Maria Neemre, f. Orgmets den 18 juni 1906, Pärisspea

Mathias Pelmas, född den 18 juni 1906, Rickul

August Bergman, född den 26 juni 1906, Nuckö

50 år

Harald Luther, född den 2 april 1916, Nargö

Agneta Holm, född den 9 april 1916, Ormsö

Ferdinand Josef Stahl, född den 17 april 1916, Rickul

Marta Häggblom, född Horn den 20 april 1916, Vöru

Erika Sylvia Kuut, född Timmerman den 14 maj 1916, Porkoni

Felix Int, född den 15 maj 1916, Reval

Salme Lepp, född Väravas den 17 maj 1916, Hapsal

Katarina Benholm, född Bäckman den 25 maj 1916, Ormsö

Elina Lagman, född Vesterman den 29 maj 1916, Rickul

Maria Westerholm född Luks den 1 juni 1916, Rickul

Johan Sjöman, född den 10 juni 1916, Ormsö

Amanda Vilhelmine Sedman, född Mathiesen den 13 juni 1916, Nuckö

Gertrud Vidgren, född Hörnsten den 13 juni 1916, Ormsö

Ellen Strömfeldt, född Mägi den 14 juni 1916, Runö

Elfride Treiberg, född Åkerblad den 19 juni 1916, Rickul

Selma Armilde Järve, född Ribon den 26 juni 1916, Nuckö

Helena Elisabeth Jäger, född Strandberg den 29 juni 1916, Runö

Hilda Irene Brunberg, född Bedman den 30 juni 1916, Rickul

Aurelia Benita Gronska född Grönström den 30 juni 1916, Nuckö

Förhandsmeddelande

SOV:s årsmöte 1966 och estlandssvensk hembygdsdag äger rum söndagen den 21 augusti i Saltsjöbaden. Närmare uppgifter i nästa nr av Kustbon.